

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

MICHEL FOUCAULT'DA LIBERALİZM ELEŞTİRİSİ: İKTİDAR, YÖNETİMSELLİK VE GÜVENLİK

Efe BAŞTÜRK*

ÖZET

Foucault için liberalizm, bir tür “yönetim sanatı”na (art of government) tekabül etmekte ve kendine özgü bir iktidar biçimi meydana getirmektedir. Bu iktidar biçiminin temelinde liberalizmin tarihsel anlamda ele alınışı gelmektedir. Liberalizm, bir hakikat söylemi olarak piyasanın “aşırı yönetim” olgusuna karşı duruşuyla şekillenmiş siyasal bir rejimi ifade eder. Bu liberal rejim, yönetimin piyasaya dönük müdahalelerine karşı önleyici bir siyasa (policy) geliştirmeyi amaçlayarak yeni bir “yönetim sanatı” (art of government) devreye sokar. Foucault'ya göre bu siyasa, kendine özgü iktidar kipleri ile desteklenmektedir. Foucault için liberalizm, özünde yeni ve farklı bir iktidar pratiğidir.

Anahtar Kelimeler: Foucault, Liberalizm, İktidar, Yönetimsellik

(The Criticism of Liberalism in Foucaultian Perspective: Power, Governmentality, Security)

ABSTRACT

In Foucaultian way, liberalism corresponds to an “art of government” and it creates a new type of power peculiar to itself. The basis of this Foucaultian paradigm of power places on the historical assessment of liberalism. Liberalism, as a discourse of truth, representing a political regime by the market which sides itself against the fact of the “extreme power” by state. This liberal regime seeks to improve a new policy which prevents the state against market by processing a new type of art of government. For Foucault, this policy is fortified with new modes of power which them all peculiar. Finally, for Foucault, liberalism is a new, and more importantly, a different experience of power.

Key words: Foucault, Liberalism, Power, Governmentality

* Ankara Üniversitesi Siyaset Bilimi Doktora öğrencisi

FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 2012 Güz, sayı: 14, s. 65-78
ISSN 1306-9535, www.flsfdergisi.com

Giriş

Tüm düşünce sistemini iktidar olgusunun doğuşuna etki eden mekanizmaların deşifre edilmesine odaklayan Foucault, iktidarı bir “ilişkisellik” durumu olarak ele alır. Bu bağlamda, basit düzeyde “yönetme-yönetilme” ilişkisi Foucaultcu paradigmada farklı biçimde değerlendirilir. Foucault, bu ilişkiyi, ya da iktidar kavramının kendisini, a priori kabul etmez. Foucault’ya göre iktidar kavramı “verili” değildir; tarih içerisinde değişen koşullar ve çerçevesinde dönüşen bir olgudur. Fakat Foucaultcu düşüncede iktidarın en önemli niteliği, iktidarın sınırlandıran ya da yasaklayan bir şey olarak ele alınmayıp, tam tersine, üreten ve düzenleyen bir şey olmasıdır. Bu nedenle de Foucault, inceleme altına aldığı (modern) iktidar kavramının tarihsel anlamda ne gibi değişimler içerdiğine dikkati çeker ve bu iktidar biçiminin öncekilerden farkına değinir. Bu bakımdan modern iktidar Foucaultcu düşüncede bir tür “kırılma”ya tekabül eder. Kırılma, iktidarın yapısal değil, iktidar uyguladığı aktörler üzerindeki etkisindeki niteliksel değişimden kaynaklanmaktadır. Bu niteliksel değişimin parametrelerinden bir tanesi, “hükümet etme” durumunun “yönetimsel” hale gelmesi sürecidir.

Foucault, iktidarın bu dönüşümünde dikkat edilmesi gereken noktalardan bir tanesi olarak “söylem”i ön plana çıkarmayı teklif eder. Foucault’ya göre iktidarın dayandığı temel dinamiklerden bir tanesi – belki de en önemlisi – “hakikat” yaratma gücüdür. Hakikat, iktidarın etkisi ve belirleyiciliği altında davranış ve tutumları sınırlayan, fakat bundan da önemlisi bu davranış ve tutumların dayandığı normsal dayanakları tespit eden bir şeydir. Bu nedenle hakikat, bir doğruluk şablonu olarak ortaya çıkar ve uyulması gereken kurallar ya da izlenmesi istenen rollerin dökümünü ortaya çıkartır. Hakikatin iktidar tarafından üstlenilmesi, iktidarın normsal düzeyde yerleşimine ve hakikatin siyasallık tarafından kuşatılması anlamına gelir. Hakikati yöneten, yönetimini kontrol eden ve bizzatihi kendisi bir hakikat üreticisi olarak ortaya çıkan iktidar, söylem üzerinden denetim uygulamaya başlar. Hakikate ilişkin söylemlerin temel vasfı, iktidarın dayandığı ve ürettiği ilişkiler örüntüsünü meşrulaştırmak ve bunun bir “gereklilik” olarak anlaşılmasını sağlamaktır. Hem yönetimsellik hem de hakikat söylemlerinin üretimi Foucault açısından kritik önemdedir; çünkü her ikisi de on sekizinci yüzyıldan itibaren gelişmeye başlayan “yeni” yönetim biçiminin temel unsurlarını oluşturur. Bu yeni yönetim, “yönetimsel akıl” (governmental reason) olarak ortaya çıkar ve iktidarın yaşamın bütünüyle ilgilenmesi sonucunu doğuran süreci başlatır.

Hakikat Üretimi ya da İktidarın Mikro-Belirleyiciliği

Foucault, iktidarın yaşam üzerindeki geniş ve kapsamlı etkisinin, onun hakikat üzerindeki kontrol etme gücünden kaynaklandığını ileri sürer. İktidar; düşünce ve davranış arasındaki süreçte eylemlerin içkin sebebi olan ve bu yönüyle eylemlerin doğasını belirleyen hakikat anlayışının yorumlanmasını üstlendiği an kendisini kategorik olarak bir norm olarak ilan eder. Foucault, iktidarın bu dönüşümünde asıl olan noktanın, “nasıl yönetilmeli” sorusu olduğunu ileri sürer¹. Foucault’ya göre “nasıl yönetilmeli” sorusu, iktidarın çok farklı mekanizmaları devreye sokmasını gerektirmiştir. Bu mekanizmalar, iktidarın “bilme istenci”nden² doğmaktadır. Foucault’ya göre iktidarın bu istenci, onun bilişsel anlamda kendisini yeniden konumlandırmasına sebep olmuştur.

Foucault, iktidarın söylemler aracılığı ile hakikat üretme sürecini bir dönüşüm olarak ifade eder. Çünkü iktidar, bu süreç ile beraber yöneten-yönetilen ilişkisinde radikal bir değişim yaratmıştır: Yönetmek, bundan böyle yönetenlerin yönetilenlere dayatmış olduğu bir durum olmaktan çıkmıştır. Yönetme, artık her şeyin bilişsel anlamda tanımlanması, yorumlanması, hesaplanması ve bunlara özgü biçimde yeniden “anlamlandırılması” ile koşut gelişmeye başlamıştır. İktidarın bu yorumlama gücü ve yetkisi, ona, şeyleri yeniden adlandırma, böylece tüm eylem ve düşünceleri baştan aşağı değiştirme fırsatı vermiştir.

Foucault, iktidarın bu “yeni” boyutunu anlamak adına, önceki dönemlerden farklı olanın izini sürer. İktidarın söylem geliştirme kapasitesini ve onun bilgi ile olan ilişkisini karşılaştırmak üzere odaklandığı nokta, iktidarın yaşamın içerisinde yeni alanlar yaratma gücüdür. Bu alanların en temel özelliği, yapısal olarak değil, söylemsel olarak inşa edilmiş olmalarıdır. Foucault, bu yeni alanların ortaya çıkışında belirleyici özelliğin, iktidarın “olması gereken”e ilişkin normatif belirleyici kapasitesi olduğunu söyler³. İktidar, mekansal ve normsal düzeyde kategorize etme gücü ile, yaşamın içerisindeki tüm ilişkilerde sınırları çizme gücüne de erişir. Foucault, “delilik” olgusunun ortaya çıkışını bu bağlamda ele alır⁴. Foucault’ya göre iktidarın asli karakteri burada ortaya çıkar:

¹ Michel Foucault, “Truth and Power”, Colin Gordon (ed), Michel Foucault, Power and Knowledge: Selected Interviews & Other Writings 1972-1977 (içinde), Vintage Books, New York, 1980, s. 112.

² Michel Foucault, Cinselliğin Tarihi, çev. Hülya Uğur Tanrıöver, Ayrıntı, İstanbul, 2010, Birinci Kitap.

³ Michel Foucault, Hapishanenin Doğuşu, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge, Ankara, 2006, s. 32.

⁴ Michel Foucault, Deliliğin Tarihi, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge, Ankara, 2006.

İktidar, “normal” olmanın normsal çerçevesini çizdiği andan itibaren mekansal olarak akıl hastanesini kurmaya yetkin hale gelir⁵.

Foucaultcu düşüncede iktidar söylem ve kurumsal anlamda birbirine koşut olarak gelişir. Önce söylem üzerinden şeylerin doğasına ilişkin açıklama getiren iktidar, ardından bu söyleme uygun kurumsal mekanizmalar geliştirerek denetim ve kontrol süreçlerini birlikte işletir. Burada karşımıza ikili bir süreç çıkar: Bir taraftan şeylere ilişkin bilme istenci yaratan ve bu bakımdan yaşamın her alanına dair bir gözetim mekanizması oluşturan iktidar biçimi vardır. Öbür taraftan da, yaşamın bu anlamda sorumluluğunu üstlenen ve bu bakımdan yaşamı normsal düzeyde yeniden – ve devamlı – kurmaya dönük pratikler devreye sokan bir iktidar biçimi vardır. Foucault, iktidarın denetimselliğini bu bağlamda ele alır: İktidar, yaşamı eskisi gibi direkt emir-itaat yöntemleriyle değil, oluşturduğu söylemlere tabi kılmak suretiyle yönetir. Bunun dayanağı olarak da bilgi-hakikat arasındaki bağın iktidarın kurulum çerçevesindeki etkisini gösterir. Söylemler, doğruluk-yanlışlık kıstası etrafında şekillenmezler; iktidar tarafından inşa edilmeye çalışılan bilgilerin oluşumu için kullanılır⁶.

Söylemlerin iktidar tarafından kullanılabilirliği, onların tarihsel anlamda üretilip üretilmediğine ilişkin soruyu beraberinde getirir. Foucault, nasıl ki iktidarı verili olarak kabul etmez, söylemlerin de içerik ve biçim olarak değişim geçirdiğini iddia eder⁷. Deliliğin Tarihi’nde iddiasını yineleyen Foucault, iktidarın söylemleri çeşitli tertibatlar aracılığı ile oluşturduğunu ve bunların yeni kural zincirleri yarattığını öne sürer. Bu kural zincirlerinin en önemli özelliği, bireyleri “bastırma” (repression) yoluyla değil, ikna etme gücüyle meydana gelmeleridir⁸. Foucault’ya göre hakikat bu bağlamda anlam kazanır; çünkü hakikat, iktidarın somut anlamda cebir gücünü saklayan fakat onun yerine “ikna edici” şeyleri devreye sokan yedek güç olarak karşımıza çıkar. İktidarın akıl hastanesi gibi kurumları ortaya çıkarması, iktidarın toplum üzerindeki baskı ve kontrol süreci olarak anlaşılmaz; bu kurumlar, “gereklilik”ten doğmuşlardır. Söz konusu gerekliklik, iktidar tarafından ortaya atılan çeşitli söylemlerin bir sonucu olarak karşımıza çıkar: Eğer delilik “normal”in karşıtı olarak oluşturulmasaydı, “normal” kategorisi yaşamın içerisinde yer almanın temel koşulu olarak dile getirilmeseydi ve nihayet bireyler çeşitli yollarla bu düşünceye “ikna” edilmeselerdi, belki de akıl hastanesi “tıbbi” bir geçerliliğe ya da toplumsal bir gerekliliğe kavuşmayacaktı.

⁵ Michel Foucault, age., s. 218-21.

⁶ Michel Foucault, *Society Must Be Defended*, Penguin Books London, 2004, s. 11

⁷ Michel Foucault, *Truth and Power*, s. 118.

⁸ Michel Foucault, age., s. 119.

Nesneleşen Özne ya da İktidarın Biyo-Politikası

Foucault açısından biyo-politika, yönetimselliğin en önemli aşamalarından bir tanesini oluşturmaktadır. Foucault, biyo-politikayı “yönetimsel bilinç” olarak ifade ettiği durumun bir yansıması olarak ele alır⁹. Dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, biyo-politikanın, iktidarı “iktidar” olarak ortaya çıkaran stratejik mekanizmalardan bir tanesi olmasıdır. Bu bakımdan biyo-politika bir taraftan iktidarın yönetim gücünü ifade ederken öbür taraftan da iktidarın söylem üzerinden dönüştürücü kapasitesine göndermede bulunur.

Biyo-politika, iktidarın etki alanına dair bir nitelendirme olsa da, esas mahiyeti siyasal olana dair yeni bir ilişkisellik tanımlamasıdır. Lemke, biyo-politikanın, asıl olarak iktidarın siyasallığı yeniden tarif etmesi durumu olarak ele alınması gerektiğini ifade eder¹⁰. Dolayısıyla da biyo-politika, Foucaultcu düşüncede, siyaset içerisinde var olan yönetim ilişkisi içerisinde değişimi işaret eder. Bu değişimin ana hatları ise Foucault’nun özneleşme kipleri içerisinde tanımlanmaktadır.

Foucault, iktidarın doğasını betimlerken, onun dönüştürücü etkisine göndermede bulunur. Bu nedenle de iktidarı yöneten ya da “baskı uygulayan” bir mekanizma olarak ele almak yerine, dönüştürücü ve düzenleyici güç olarak tanımlamayı uygun bulur. İktidarın bu niteliği, onun, bireylere bir “hakikat yasası” dayatmak suretiyle gündelik yaşamlarına doğrudan müdahale etmesinden ileri gelmektedir. İktidar, Foucault’ya göre, kategorizasyonlar yoluyla oluşturduğu söylemlere bireyleri tabi kılmak suretiyle onların yönetimini üstlenir¹¹. Bireyler, iktidarın dayattığı hakikat yasalarını çeşitli mekanizmalar yoluyla içselleştirir ve yaşamlarına dahil ederler. Bireylerin bu eylemselliği, iktidarın doğası açısından yapısal bir paradoksu da gözler önüne serer: Bir taraftan bireylerin eylemselliğine dayanan bir iktidar süreci vardır; ki bu bireyleri özneleştiren bir sürece göndermede bulunur. Fakat öbür taraftan, bireyler kendilerine dayatılan hakikat yasaları çerçevesinde eylemlerini şekillendirirler; ki bu da bireyleri nesneleştiren bir sürece işaret eder. Şu halde, Foucault açısından iktidarın temel dinamiği, nesneleştirerek özneleştirmek olarak adlandırılabilir.

⁹ Michel Foucault, *The Birth of Biopolitics: Lectures at the College de France 1978-1979*, Palgrave Macmillan, New York, 2010, s. 2.

¹⁰ Thomas Lemke, *Biopolitics: An Advanced Introduction*, çev. Eric Frederic Tump, New York University Press, New York, 2011, s. 33.

¹¹ Michel Foucault, *Özne ve İktidar*, çev. Işık Ergüden ve Osman Akınhay, Ayrıntı, İstanbul, 2011, s. 63.

İktidarın bu şekilde yorumlanması, iktidarı devletin zorlayıcı gücüne indirgenemeyecek çapta karmaşık ve geniş doğasını açığa çıkartır. Foucault, bu nedenle de “hükümrana dayalı yasa-yasaklama ilişkisi üzerine kurulu olmayan” bir tartışmayı siyaset felsefesinin merkezine oturtmayı amaçlar¹². Foucault’nun yorumu, iktidarı salt “güç uygulama” (processing power) olarak ele alan yaklaşımın çok ötesindedir. Foucault, iktidarın uyguladığı gücün kapsamını ve niteliğini ele alır. İktidarın kategorize edici niteliği ve yaşamın bütünüyle iktidarın söylem araçlarının alanına dahil edilmesi Foucault’nun asıl dikkat çektiği noktadır. Çünkü böylesi bir alan, iktidarın somut biçimde görünür olmadığı bir alandır. Halbuki, bu görünmeyen alanlar bizzat iktidar tarafından kuşatılan ve özneleştirme kiplerini açığa çıkartan yerler olarak karşımıza çıkmaktadır.

İktidarın özneleştirme tertibatını anlamlı kılan tam da iktidarın bu “görünmez” niteliğidir. Foucault, iktidarı çoklu-ilişkiler toplamı olarak ifade ederken¹³ demek istediği, iktidarın var olduğu her alanda karşımızda somut bir güç uygulaması olmadığıdır. İktidar, bireyleri çeşitli mekanizmalara tabi kılar; ancak bu mekanizmaların ille de fiziksel bir cebir bulundurması gerekmemektedir. İktidarın en önemli mahiyeti, oluşturduğu mekanizmalara normsal bir biçim katması ve bireyleri bu normsallığa uygun hale getirecek söylemleri oluşturmasıdır. Foucault, deliliğin bir kategori olarak ortaya çıkışını ifade ederken şu cümleyi kullanır: “Delilik, aklın sınırları içerisinde anlam kazanır”¹⁴. Akıl, iktidar tarafından araçsal kılınan bir enstrümandır ve iktidarın inşa etmek istediği “hakikat yarası”nın temel dayanağıdır. Aklın kendiliğinden doğruları içerdiğine dair bir argümantasyon girişimi, aklın kendisine uymayı da temel doğruluk ölçütü ve bir gerçeklik olarak ortaya çıkaracaktır. Akla uygunluk, aklın yasalarını bilen, tarif eden ve bu yasalara göre yönetimi üstlenen güce uymak anlamına gelecektir.

Öznenin nesneleşmesi ya da nesneleşen özne süreci, iktidarın, hakikat yarası uyarınca bireyleri yeniden düzenlemesi ve kategorize etmesini ifade eder. Bireyin konumu ve eylemsel meşruluğu bu kategori etrafında yeniden biçimlenir. Bu bakımdan birey, iktidarın dayatmış olduğu hakikat yarasına kendisini uyarladığı müddetçe özneleşme imkanı kazanır. Bireyin özneleşmesi, iktidarın bireyi bir nesne olarak ele alması ve bu nesneyi söylemler aracılığıyla dönüştürmesi durumuna tekabül eder. Böylece birey ve bireysel ilişkiler birtakım

¹² Michel Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, çev. Işık Ergüden ve Osman Akınhay, Ayrıntı, İstanbul, 2005, s. 72.

¹³ Michel Foucault, *The Birth of Biopolitics*, s. 77.

¹⁴ Michel Foucault, *Deliliğin Tarihi*, s. 67.

hakikat yasalarına bağlanmış olur. İktidarın kendisini özneleşme süreci üzerinden gerçekleştirmesi yaşamın hesaplanabilir ve incelenebilir bir form olarak yeniden düzenlenmesini doğurur. Foucault'nun “liberal yönetimsellik” adını verdiği olgu tam da bu noktadan itibaren başlar.

Liberal Yönetimsellik: Nüfus, Güvenlik ve Politik-Ekonomi

Foucault'nun özne ve iktidar arasında kurduğu yeni tematik ilişki siyaset felsefesi içerisinde yöneten-yönetilen ilişkisini, başka bir deyişle devlet(hükümdar)-uyruk arasındaki ilişkiyi değişime uğratmıştır. Hükümdar ve yönetilen arasında, uyruğu kısıtlayan fakat öbür taraftan da modern dönem ile birlikte hükümdarlığın da yapısal anlamda sınırlandığı yeni bir yönetim anlayışı vardır. Ancak Foucault açısından bu ilişki iktidarın anlaşılmasında çok sınırlı bir anlatım içerir. Zira Foucault, iktidarın, yaşamın içerisindeki ilişkiselliklerin bütününe hakim olan ve onların düzenleyicisi olarak devletten önce ve devlete aşkın bir form olduğunu iddia eder. Dolayısıyla da iktidar devleti kuşatan ve devleti yönlendiren bir şeye tekabül eder.

Foucault için iktidarın kritik niteliği, onun, yaşamın salt güç yoluyla denetimini değil, fakat yaşamı “üretme”ye dair stratejiler geliştirmesiyle yaşamı denetlemesidir. Başka bir ifadeyle, Foucault'ya göre iktidarın asıl dönüşümü burada ortaya çıkmaktadır: İktidar, on sekizinci yüzyıldan itibaren yaşamın içerisinde ortaya çıkan birtakım ilişkiselliklerin bir gereği olarak devleti kuşatan ve çeşitli söylemler yoluyla bir taraftan devletin hareket alanını sabitleyen, diğer taraftan da bireylerin yaşam güçlerini artırmaya dönük hesaplama stratejileri geliştiren bir olgu olmuştur¹⁵. İktidarın, yaşamın geliştirilmesi ve üretilmesini üstlenmesi, bir taraftan iktidarın siyasal uygulayıcısı olan devlete yeni bir rol yüklemiş, fakat öbür taraftan da birey ile yönetim arasındaki ilişkiyi de yeniden anlamlandırmıştır.

Bu yeni dönüşümün temelinde, piyasa ilişkileri ve piyasa ilişkilerini bir iktidar biçimi olarak hem toplumsallığa hem de devletin işleyişine yerleştiren söylemsel pratikler yer almaktadır. Piyasa, bir söylem etrafında kurulup yönetimin “nasıl olması gerektiğine dair” anlatılar geliştirmek suretiyle kaynağı siyasallığın kendisinde olmayan fakat “başka bir akıl yürütme” aracılığıyla gelişen yeni bir “devlet aklı”na tekabül eder (Raison d'Etat). Bu yeni akıl,

¹⁵ Michel Foucault, *Security, Territory and Population: Lectures at the College de France 1977-1978*, Picador, New York, 2007, s. 109.

yönetimin rasyonalize edilmesine dayalı bir hakikat yasası etrafında şekillenir¹⁶. Rasyonalizasyon, böylece söylemler yoluyla açığa çıkarılan bir hakikat yasasının normsal olarak yaşama müdahale etmesidir. Dolayısıyla da yönetmenin gereği olarak bir bilgi ve norm süreci ortaya çıkar: Yönetim, birtakım kurallara bağlanır ve bu kuralların gereğince şekillenir.

Foucault, bu yeni iktidar biçiminin açığa çıkmasının hemen öncesinde meydana gelen merkantilizm olgusunun önemine değinir¹⁷. Merkantilizm, devletlerin yönetme kapasitelerini ve yönetim stratejilerini belirleyen bir sistem olarak ortaya çıkmıştır. Foucault, bunu şöyle açıklar:

“Merkantilizm... kendine has bir organizasyon olarak... temelde üç prensibe bağlıydı: Birincisi, devlet, parasal mübadele yoluyla kendisini zenginleştirmek zorundaydı; ikincisi, devlet kendisini artış gösteren nüfusla güçlendirmeliydi; ve üçüncüsü, kendisini var kılmak adına yabancı güçlerle kalıcı bir rekabet halinde olmalıydı”¹⁸.

Dolayısıyla da merkantilizm, devletlerin yönetim stratejilerini belirleyen bir olgu olarak ortaya çıkmıştı. Fakat bundan daha önemli olan nokta, devletin, merkantilizme dayalı olarak “içeride” de yeni bir iktidar ilişkisini ortaya çıkarmasıydı: Devlet, dışarıdaki varoluşsal mücadelesini devam ettirmek için, içeride birtakım düzenlemelere ihtiyaç duymaktaydı: Polis yoluyla kentlerin güvenliği ve sürekli diplomasiyle uyum gösterecek olan düzenli bir silahlı kuvvetler¹⁹. Devletin, kendisini var edecek olan dışsal koşullara uyarlaması, temelde, yeni iktidar biçimlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştı: Polis düzeninin ortaya çıkması ve asayiş stratejileri, düzenli ordunun ortaya çıkması ile zorunlu askerlik ve ekonomik rekabete uyum sağlamak amacıyla nüfusun üretim gücünün artırılması. Foucault, sonuncusunu yeni yönetsel aklın temel parametresi olarak belirler. Buna göre, yönetsel aklın yaşamı bu mücadele içerisinde devleti var kılmak adına yeniden boyutlandırması ve işlevselleştirmesi gelir. Foucault, bu süreci, ekonomi-politiğin doğuşu olarak tarif eder²⁰. Ekonomi-politik, yaşamın üretilmesine zemin hazırlayan ve devleti buna göre biçimlendiren bir akıl yürütme biçimidir. Bu akıl yürütme, iktidarın söylemsel tertibatı ve normsal anlamda kendisini kabul ettirmesinin birinci koşuludur. Ekonomi-politik, yönetimin işlevine dönük bir söylemi bir hakikat yasası uyarınca yapar: Yönetimin “doğal” işlevini ifade eder (söylem) ve yönetimin

¹⁶ Michel Foucault, *The Birth of Biopolitics*, s. 4.

¹⁷ Michel Foucault, *age.*, s. 5.

¹⁸ Michel Foucault, *age.*, s. 5.

¹⁹ Michel Foucault, *age.*, s. 5.

²⁰ Michel Foucault, *age.*, s. 13.

buna göre yapılandırılmasını şart koşar²¹. Dolayısıyla da ortaya çıkan şey, bundan böyle siyasal rejimin nitelendirilmesinde söylem araçlarındaki değişimdir: Artık “iyi-kötü” yönetim anlayışının yerini, “başarılı-başarısız” yönetimler almıştır²².

Ekonomi-politiğin, kendisini bir gerçeklik olarak ortaya koyması ve yönetimi de kendisini meydana getiren normlara uyarlamasına dair istenci, liberalizmin mottolarından bir tanesi olan “yönetimin sınırlandırılması” fikrinin gelişimiyle sonuçlanmıştır. Liberalizm, yönetimin sınırlandırılmasını “iyi yönetim” oluşması için istemez; başka bir ifadeyle yönetimin sınırlandırılması etik bir kategori değildir. Yönetimin sınırlandırılması, yaşamı zenginleştirecek olan piyasa ilişkilerini tehdit ettiği için “doğru” olan şeydir²³. Piyasanın kendi içsel hakikatini ortaya çıkarabilmesi için serbest hareket edebilmesi fikri de bu sayede oluşur. Bu fikrinsel öngörü, piyasanın, kendi serbestliğine ulaşabilmesi için içsel mekanizmaları devreye sokarak yeni bir yönetim sanatını açığa çıkarır²⁴. Bu yönetim sanatı doğrudan doğruya piyasanın hareket serbestisi içinde olmasına zemin hazırlayan mekanizmalardan kuruludur.

Liberal yönetselliğin temelinde iktidarın içsel mekanizmaları devreye sokmasına zemin hazırlayan hakikat yasaları bulunmaktadır. Foucault, neo-liberalizmin öznesi olarak açıkladığı homolojide, neo-liberalizmin insan doğasına ilişkin tarih-aşırı bir kavrayış getirerek bu mekanizmayı meydana getirdiğini söyler. Neo-liberalizm, klasik liberalizmden farklı biçimde, siyasal alana dair bir ideoloji değil, insan doğasına – buna ilaveten insan davranışlarına ve güdülerine – değinen daha kapsayıcı fakat daha soyut bir düşüncedir. Dolayısıyla da Foucault açısından neo-liberalizm, siyasal rejimin yönetimini değil, doğrudan doğruya bireyin yönetimini üstlenmiştir. Bu bakımdan piyasayı da bu doğrultuda okumak gereklidir: Piyasa, neo-liberal öznenin kendi hakikatine ulaştığı bir “Polis” biçimini andırır. Birey, piyasaya kendi öznelliğini oluşturmak suretiyle dahil olur. Bu öznelliğin temelinde ise “homo economicus” fikri yatar: Homo-economicus, kendilik kaygısı güden, bu nedenle de kendisine girişimci olan ve daha da önemlisi, devletin hukuki öznesi olan homo-juridicus’tan farklı ilkelerle yönetilen bir öznedir²⁵. Bu farklı ilkeler, siyasallığı değil bireyi biçimleyen formlardır ve en temel özellikleri insanın “kendisini gerçekleştirmesi”ne olanak sağlayan tüm unsurların yaratımını üstlenmesidir.

²¹ Michel Foucault, age., s. 15.

²² Michel Foucault, age., s. 17.

²³ Michel Foucault, age., s. 32.

²⁴ Michel Foucault, age., s. 27.

²⁵ Michel Foucault, age., s. 226.

Foucault, klasik liberalizmde yer alan ve zenginleşmenin temel ölçütü sayılan mübadelenin, neo-liberalizmde bütünüyle anlam kayması geçirdiğini vurgular: Mübadele, yerini bütünüyle rekabet antropolojisine bırakmıştır. Devlet müdahalesini bütünüyle ortadan kaldırma ve insan doğasını tamamen hayata geçirme projesi olarak neo-liberalizm, rekabetin piyasaya sürekli müdahalesini gerekli görür²⁶. Foucault, homo-economicus fikrinin geniş bir yelpazede toplumsallığa indiğini vurgular; neo-liberalizmin insanın kendisi üzerinde girişimci olmasının olağan sonucu olarak her şeyin “piyasa için piyasalaştırılması” sürecini öne sürer²⁷.

Homo-economicus'un toplumsallığı bütünüyle kuşatması, bilgi ve üretim teknolojilerine dek sirayet etmesi; en nihayetinde normların dönüşümünü gündeme getirmektedir. Foucault, haklar ve yasaların değil, çıkar ve rekabetin kontrolünde gerçekleşen yeni bir ilkesel kipin doğuşunu gündeme getirir: Bu ilkesel kip, özgürlüğün yönetimsellik tarafından üretilmesi ve tüketilmesidir. Foucault, neo-liberal yönetimsellik anlayışını özgürlüğün idaresi olarak adlandırır²⁸. Özgürlük, bireyin özneleşmesinin en önemli aracıdır, zira bireyin kendisini gerçekleştirmesi ve geliştirmesi için özgürlüğe ihtiyacı vardır. Fakat bu özgürlük, söylemsel çerçeve içerisinde kendisini ancak piyasa ilişkileri içerisinde var edebilir. Demek ki neo-liberal özgürlük anlayışı, piyasa ilişkilerini bir tür özgürlük sağlayıcısı olarak tesis eder.

Ancak burada bir paradoks bulunmaktadır: Özgürlük bir taraftan bireyin kendisini gerçekleştirmesi ve (bu anlamda) güçlendirmesi anlamı taşıırken, öbür taraftan da bu özgürlüğün gerçeklik kazanabilmesi için piyasa ilişkilerini oluşturan mekanizmaları üretmesi anlamına gelir. Dolayısıyla da özgürlük, her aşamada kendisini var eden koşullara daha fazla bağımlı gelir ve onları daha yoğun şekilde talep eder²⁹. Foucault, bu süreci, neo-liberalizmin özgürlüğe dair kavramsal bakış açısındaki farklılıkla özetler:

“Liberalizmin düsturu ‘özgür olmak’ değildir. Liberalizm basitçe şunu dile getirir: Ben, senin ihtiyacın olan şeyi üreteceğim.”³⁰.

Neo-liberalizmin özgürlüğün üretim ve yönetimini üstlenmesi – ve özgürlüğü bu ilişkiye tabi kılması – bireylerin özgürlüğü açısından sınırlı bir durum yaratır. Foucault'nun da iddia ettiği gibi, yönetim ilişkisinin etik formdan uzaklaşarak salt başarıya endekslenmesi, beraberinde başka bir sorunu gündeme

²⁶ Michel Foucault, age., s. 139.

²⁷ Michel Foucault, age., s. 226.

²⁸ Michel Foucault, age., s. 63.

²⁹ Jeffrey T. Nealon, Foucault Beyon Foucault: Power and Its Intensification Since 1984, Stanford University Press, Stanford, 2008, s. 46.

³⁰ Michel Foucault, The Birth of Biopolitics, s. 63.

taşıır: Özgürlüğün yönetimi, özgürlüğün asli öznesi ve muhatabı olan bireyden alınır ve bu üretimi sağlayacak olan mekanizmaların yaratımını üstlenen piyasa ilişkilerine terk edilir³¹. Neo-liberal yönetimselliğin var olan her şeyi piyasa ilişkilerine tabi kılma istenci, bireyleri de bu istencin yaratmış olduğu sosyo-politik düzenin içine sokar. Birey, artık salt “kendi faydasına” seçenek oluşturan ve bu bağlamda diğerleri ile rekabet halinde yaşamını anlamlandırmaya çalışan bir öznedir³².

Neo-liberalizmin işlevsel kıldığı ekonomi-politik bir taraftan bireysel özgürlüğü kendi içsel mantığına tabi kılar, öbür taraftan da piyasayı daimi kılmak adına bir dizi mekanizmayı tertipler. Foucault, neo-liberalizmin özgürlüğü üreten bir yapı olarak aynı zamanda onu belli sınırlara hapsedmesi gerektiğini vurgular³³. Zira, neo-liberalizm için özgürlük idare edilen ve yönetilen bir şeydir ve bu anlamda araçsal mahiyettedir. Her araç gibi özgürlük de belli söylem ve amaçlar dahilinde sınırlanmak mecburiyetindedir. Foucault, serbest piyasanın rekabete dayalı varlığını sürekli kılmak için emek gücüne erişimin serbest kılındığını, fakat öbür yandan işçilerin politik olarak örgütlenip bu süreci baltalayacak birtakım eylemde bulunmalarının önünün kesilmesi için çeşitli tertiplerin devreye sokulduğunu ileri sürer³⁴. Özgürlüklerin ancak piyasa ilişkileri içerisinde anlam ve varlık kazandığını öne süren bu durum, serbest piyasanın aslında devamlı surette bir denetim ve gözetim mekanizmasını işlevselleştirmesini mümkün hale getirir. Foucault’ya göre neo-liberalizmde özgürlük anlayışı kontrollü ve hesaplıdır.

Bu kontrollülük olgusunun yönetiminde gerçekleşen özgürlük kendisini “güvenlik” bağlamında açığa çıkartır. Güvenlik, piyasa ilişkilerinin koruyucusu olarak işlevselleştirilmiştir. Neo-liberalizmin temel dayanağı olarak güvenlik, piyasa ilişkilerini tehdit eden/edecek olan faktörlere karşı devreye sokulmuştur³⁵. Tehlike psikolojisi kültürel bir durum olarak³⁶ neo-liberalizme hakim durumdadır. Bu kültürel hegemonya, neo-liberalizmin piyasa ilişkilerini koruyucu ve kollayıcı vasıftaki tüm güvenlik siyasasını meşru hale getirir. Bu meşruiyetin kaynağı, başa dönecek olursak, bir hakikat yasası etrafında kurulmuş olan söylemsel pratiklerin devreye sokulmasıdır. Güvenlik de, buna bağlı

³¹ Wendy Brown, “Neoliberalism and the End of Liberal Democracy”, Wendy Brown (ed), *Edgework: Critical Essays on Knowledge and Politics* (içinde), Princeton University Press, Princeton, 2005, s. 704.

³² Brown, age., s. 43.

³³ Michel Foucault, *The Birth of Biopolitics*, s. 64.

³⁴ Michel Foucault, age., s. 64.

³⁵ Michel Foucault, age., s. 66.

³⁶ Michel Foucault, age., s. 67.

biçimde devreye girer: Tehlike, belli bir kategoriden bağımsız olarak anlaşılır ve duruma göre değişkenlik gösteren araçsal bir söylem haline dönüşür³⁷. Güvenliğin işlevsel kılınmasının meşruiyet sağlayıcısı olan tehlike unsurunun nesnel bir kategoriden bağımsız kılınması, doğal olarak, güvenliği de araçsal kılar. Foucault, bu araçsal ilişkiyi tarif ederken, güvenlik sorunun piyasa ilişkilerinin amaçsalılığından yola çıkar:

“Ekonomik süreçlerin özgürlüğü girişimciler... için bir tehlike olmamalıdır. İşçilerin özgürlüğü üretim için bir tehlike olmamalıdır. Bireyin hayatındaki bir hastalık [da] bireyler için tehlike arz etmemelidir”³⁸.

Foucault, piyasa ilişkilerini güvenlik ve özgürlük arasındaki salınımda daimi tutan şeyin, onun, bireylere “vaat” ettiği anahtar bir kelimeden türediğini saptar: İstikrar. İstikrar, hem piyasa ilişkilerini canlı ve sürekli tutar, hem de bu ilişkiler içerisinde kendisini özneleştirilen bireyin, bu özneleşme imkanını daimi kılar. Bu durum, özgürlükler üzerinde baskının ya da özgürlüğe müdahalenin “neden” ve hangi şartlarda kabul edilebilir olduğunu ortaya koyar³⁹. Foucault, buradan hareketle, denetim ve disiplin mekanizmalarını devreye sokan bir iktidar biçiminin özgürlük ile tezat oluşturmadığını ve daha da ileri giderek denetim ve disiplinin bu bağlamda özgürlükler için “gerekli” olduğu tezini ileri sürer.

Sonuç

Foucault'nun tezleri her şeyden evvel iktidarın karmaşık yapısını çözümleme girişimidir. İktidar, Foucaultcu düşüncede, basit anlamda bir yöneten-yönetilen ilişkisindeki belirleyicilik gücünün çok ötesinde bir anlama sahiptir. İktidar, insanları yönetme durumundan çıkarak giderek insan ihtiyaçlarını yönetme ve bu yönetimi idare etme durumuna dönüşmüştür. İktidarın, yaşamı hesaplanabilir ve iktisadi biçimde üretken kılınabilir formlara sokarak yeniden yapılandırmaya dönük mekanizmaları devreye sokması yeni bir yönetim sanatını hakim kılmıştır. Bu yeni yönetim sanatı, yaşamı kontrol etme üzerine değil, yaşamı üretken kılma üzerine temellendirilmiştir.

Yaşamın üretken kılınması problemi, iktidarı, bireylerin üretici güçlerini artırma ve bireyler arasındaki üretici ilişkileri güçlü ve diri tutmaya zorlamıştır. Bu nedenle de iktidarın varlığı, bireylerin özgürlüklerinin genişletilmesi ve kendi

³⁷ Aslı Çalkıvık, “Ölümüne Yaşatmak: Güvenlik Sorunu Olarak ‘Yaşam’”, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 122, İletişim, İstanbul, 2011, s. 25.

³⁸ Michel Foucault, *The Birth of Biopolitics*, s. 65.

³⁹ Michel Foucault, *age.*, s. 67.

aralarındaki üretici ilişkilerin yoğunluk kazanmasına bağlanmıştır. Fakat öbür yandan da, bireylerin özgürlüklerinin genişlemesi, iktidarı var eden ilişki biçimlerinin normsal kabulüne dayalı olarak, söylemsel pratikler çerçevesinde yeniden yorumlanır. Özgürlük, böylece iktidarı sınırlandıran bir şey olmaktan ziyade, bilakis iktidarı güçlendiren bir yapı haline gelir. Bunun en önemli sebebi, iktidarın, yaşamı hesaplanabilir kılmaya dönük projesidir. Bu projenin etkisi, yaşam içerisinde hesaplanabilir alanların çokluğu ile doğru orantılı biçimde artış gösterir. Ne kadar çok hesaplanabilir yapılar ortaya çıkarsa – ki bu yapılar piyasa ilişkilerine bağlı biçimde gerçekleşir – iktidarın şiddeti o denli fazla hissedilir. İktidar, kendisini doğrudan göstermez; bireyler arası üretici ilişkilerin içerisinde saklar ve üretici ilişkilerin gerekliliğini bir norm olarak dayatmak suretiyle her aşamada kendisini yeniden üretir.

Foucault, bu yeni yönetim biçimini “liberal yönetimsellik” olarak adlandırır. On sekizinci yüzyıldan bu yana gelişim ve dönüşüm gösteren liberal yönetimsellik, başlarda bir siyasal yönetim problemi iken, bilhassa son elli yıldan bu yana değişim göstererek farklı bir kisveye bürünmüştür: Foucault’nun neo-liberalizm olarak adlandırdığı bu süreç, liberal yönetimden farklı biçimde, piyasa ilişkilerini “doğal” bir yasaya bağlayarak normsal düzeyde üstün tutan bir söylem çerçevesinde kurgulanmıştır. Buna göre, piyasa, doğal bir yasanın ontolojik gerçekliğinden başka bir şey değildir ve bireylerin içkin doğalarını gerçekleştirme projesidir. Bireyler arası üretici ilişkilerin piyasa ilişkilerine dönüştürülmesi, bireylerin “doğa”larında vardır. Foucault, neo-liberalizmin bu söyleminin iktidar biçimindeki dönüşümüne işaret eder: Özneleştirme ve bu sayede nesneleştirme mekanizması iktidarın en önemli aracı haline gelir. Neo-liberalizm, bireylerin özgürlüklerini genişletirken, bu özgürlük alanını daimi kılmak adına sürekli olarak ek güvenlik tertibatları devreye sokar. Güvenlik, hem özgürlüğün koruyucusudur hem de iktidarın yaşam üzerindeki denetimini artıran en önemli faktörüdür. Neo-liberal yönetimsellik, bireyleri özgürleştirirken, onları, devamlı baskı ve kontrol altında tutarak bunu gerçekleştirmektedir.

KAYNAKÇA

- FOUCAULT, Michel. "Truth and Power", Colin Gordon (ed), Michel Foucault, Power and Knowledge: Selected Interviews&Other Writings 1972-1977 (içinde), Vintage Books, New York, 1980
- FOUCAULT, Michel. Cinselliğin Tarihi, çev. Hülya Uğur Tanrıöver, Ayrıntı, İstanbul, 2010
- FOUCAULT, Michel. Hapishanenin Doğuşu, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge, Ankara, 2006
- FOUCAULT, Michel. Deliliğin Tarihi, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge, Ankara, 2006.
- FOUCAULT, Michel. Society Must Be Defended, Penguin Books, London, 2004
- FOUCAULT, Michel. The Birth of Biopolitics: Lectures at the College de France 1978-1979, Palgrave Macmillan, New York, 2010
- LEMKE, Thomas. Biopolitics: An Advanced Introduction, çev. Eric Frederic Tump, New York University Press, New York, 2011
- FOUCAULT, Michel. Özne ve İktidar, çev. Işık Ergüden ve Osman Akınhay, Ayrıntı, İstanbul, 2011
- FOUCAULT, Michel. Entelektüelin Siyasi İşlevi, çev. Işık Ergüden ve Osman Akınhay, Ayrıntı, İstanbul, 2005
- FOUCAULT, Michel. Security, Territory and Population: Lectures at the College de France 1977-1978, Picador, New York, 2007
- NEALON, Jeffrey T. Foucault Beyon Foucault: Power and Its Intensification Since 1984, Stanford University Press, Stanford, 2008
- BROWN, Wendy. "Neoliberalism and the End of Liberal Democracy", Wendy Brown (ed), Edgework: Critical Essays on Knowledge and Politics (içinde), Princeton University Press, Princeton, 2005
- ÇALKIVİK, Aslı. "Ölümüne Yaşatmak: Güvenlik Sorunu Olarak 'Yaşam'", *Toplum ve Bilim*, Sayı: 122, İletişim, İstanbul, 2011